

blica sunt, ut omnium captui sint proportionata, et sine erroris periculo admitti debeant, sicut certissima facta naturalia. Ergo, etc.

Inst. 1°. Qui omnium religionum existentium libros, miracula, prophetias et singula quibus nituntur monumenta non expendit, comparavit, ponderavit, prudenter judicare non potest quænam sit vera, et quænam falsa: at plerique homines tanti examinis non sunt capaces. Ergo, etc.

R. Nego maj. Si enim clare ostendatur unam religionem esse revelatam, statim concludendum est alias ei oppositas esse falsas et rejiciendas, ob rationem superius expositam. Ergo, etc.

Inst. 2°. Judices litem imprudenter terminarentvel accusatum damnarent, si advocatos unius partis tantum audiissent: ergo a pari imprudenter judicaremus unam religionem præ cæteris esse veram, nisi prius aliorum omnium defensores audiissemus.

R. Nego conseq. et paritatem. Ideo enim judices sententiam imprudenter ferrent, 1° quia lex positiva, sapienter instituta, exigit ut partes adversæ semper audiantur: 2° quia lites non moventur contra evidentiam, sed ordinarie in dubiis et intricatis negotiis: nemo autem damnandus est quia est accusatus, sed antea probandum est illum esse reum quoad factum et intentionem; accipiuntur excusationes ex ignorantia, delirio, violentia, etc., petitæ. Æquitas igitur postulat ut partes adversæ audiantur. Si vero de damnando homine in flagranti delicto coram iudicibus deprehenso ageretur, seclusis legibus positivis contrarium præscribentibus, nulla existeret ratio testes et advocatos audiendi, quia plena haberetur certitudo. Pariter si demonstraretur, vel alio modo clare percipiatur unam religionem esse revelatam, inutile est cæterarum defensores audire; evidenter enim tunc patet eas esse falsas.

Obj. 3°. De veritate suæ religionis nemo dubitare

potest: ergo examinare non debet an vera sit religio in qua natus est.

R. Dist. ant. De veritate suæ religionis nemo dubitare debet, si plenam habeat convictionem, *concedo*; talis quippe dubitatio Deo injuriosa esset; si plenam convictionem non habeat, *nego ant.* Oportet enim obsequium nostrum erga Deum esse rationabile, et doctrinam aliquam credere non tenemur, nisi sufficientia nobis affulgeant credibilitatis motiva. Ergo, ubi plena non habetur convictio, sedulo inquirenda est veritas. Si, facto examine, manifesta credibilitatis motiva non affulgeant, prudenter suspenditur assensus. Porro qui falsæ adhærent religioni, communiter sufficientia credibilitatis motiva non habent ut plenissime sint convicti illam esse veram. Nam si ad rectum rationis dictamen attendant, mox quædam saltem dubii specimina in se reperient, dum, e contra, qui vera religione sufficienter imbuuntur, tot et tam lucida vident credibilitatis motiva, ut eo majorem habeant convictionem quo magis attendunt et in se reflectunt. Unde quodcumque voluntarium haberent dubium, esset peccatum infidelitatis erga Deum.

Possunt tamen motiva fidei examinare et discutere, non dubitando, sed abundantiorum veritatem inquirendo, ut in illa magis confirmetur, eam doceant, defendant ac propugnent: sic theologi ipsaque concilia sæpe veritates fidei catholica tenendas diversis rationibus stabilire conantur, licet fides eorum minime vacillet. Similiter rustici, plebei homines et infantes circa motiva credibilitatis quotidie in publicis concionibus et catechismis erudiuntur, et tamen de veritatibus fidei non dubitant, sicut qui de motivis certitudinis naturalis instituuntur, primas veritates his motivis in sua mente innixis negare non tentantur.

Qui vero hujusmodi discursus non sunt capaces, temerarii forent si tali incumberent studio. Suam enim convictionem aliunde acquisitam obnubilarent et forte perderent. Idecirco lectio librorum hæreticorum et im-

piorum, necnon publicæ aut privatæ circa religionem discussiones iis omnibus jure naturali interdicuntur qui sufficienter eruditi sunt ut rationabiliter credant, non vero ut sophismatibus aliisque erroris ambagibus non decipiantur. Ergo, etc.

Diximus eos qui falsæ adhærent religioni *communiter* sufficientia non habere credibilitatis motiva, non vero diximus *semper* et *absolute*; fieri enim potest ut quis bona fide et inculpabiliter falsæ religioni adhæreat: in eo autem casu ob suam ignorantiam non damnabitur, quia Deus et justus et impossibilia nunquam jubet.

Obj. 4º. Sententia quæ societatem perturbat admitti non potest: atqui sententia docens unicam religionem esse veram perturbat societatem. Ergo, etc.

R. Nego min. Illa enim sententia societatem perturbare non potest quæ cum vera religione humilitatem, benevolentiam obedientiam erga omnes præpositos, charitatem, pacem, misericordiam, patientiam, longanimitatem, injuriarum oblivionem commendat, ad nulla bella vel dissidia multasque seditiones impellit. Aliunde vera religio per credibilitatis motiva persuaderi debet; nunquam vero per arma et violentias.

Inst. 1º. Doctrina quæ tenet unicam religionem esse veram ad proximum odio habendum nos inclinat. Ergo.

R. Nego ant. Constat enim, e contra, veram religionem jubere ut omnes homines etiam errantes velut fratres diligamus. Ergo, etc.

Inst. 2º cum Rousseau. Juxta hanc doctrinam, qui veram non profitentur religionem certo damnandi sunt: at eos quos certo damnandos putamus diligere non possumus. Ergo, etc.

R. Nego maj. Nam 1º fieri potest ut falsæ religioni adhærentes ex bona fide errent, et in invincibili ignorantia constituentur: at in eo casu non damnabuntur præcise quia falsam religionem profitentur; 2º con-

tingere potest ut cœlesti lumine illuminati ad veram religionem ante mortem redeant, justificationem obtineant et salvi fiant. Ergo, etc.

R. 2º. Nego min. Quamdiu enim errantes et peccatores vivant, ad Deum misericordiæ fontem recurrere, delicta sua pœnitentiæ lacrymis delere et veniam consequi possunt. Porro hujusmodi homines digni sunt amore in ordine ad justitiam quam acquirere possunt, etsi præviderentur eam nunquam de facto acquisituri: eos igitur velut fratres miseros et plangendos diligere debemus. Sic Christus quos certo prævidebat damnandos adeo nihilominus dilexit ut pro ipsis sudores experiri, labores sustinere, sanguinem effundere et vitam ponere non dubitaverit. Ergo, etc.

Inst. 2º. Eos odio habere debemus quos Deus odit: atqui Deus odit eos qui certo damnandi sunt. Ergo, etc.

R. Nego min. Deus enim odit quidem eorum peccata et vitia, sed eos absolute non odit quamdiu vivunt, ut patet exemplo Christi. Aliunde Deus peccatores multis modis ad meliorem frugem sollicitat, sufficientia eis præbet auxilia, quibus, si bene uterentur, salvi fierent. Ergo, etc.

Obj. 5º. Qui obsequium supremæ auctoritati non præstat, societatem quantum in se est perturbat; ergo unusquisque religionem patriæ servare tenetur.

R. 1º. Hæc objectio deistas eam allegantes toto pondere premit; volunt enim unumquemque religionem patriæ in qua natus est profiteri, et ipsi totis viribus religionem christianam, sub qua nati sunt, evertere conantur.

R. 2º. Dist. ant. Qui obsequium supremæ auctoritati non præstat in iis quæ habet jus præcipiendi, societatem perturbat, *concedo*, et res patet; in iis quæ non habet jus præcipiendi, *nego ant.* Si tunc enim aliqua nascatur in societate perturbatio, non tribuenda est subditis obsequium negantibus, sed principi vel magistratibus potestate sua abutentibus. Porro qui supremam exercent auctoritatem jus non habent præci-

piendi ut servetur religio patriæ si falsa sit, quia nihil legitime possunt contra veritatem, ordinem et Dei voluntatem. Unde tyrannis religionem christianam injuste persequentibus martyres et confessores semper responderunt, sicut Petrus et Joannes Judæis, Act., iv, 19: *Si justum est in conspectu Dei vos potius audire quam Deum, judicate.* Hoc ipse sic agnovit Rousseau, *Emile*, t. II, p. 409: « *Le devoir de suivre et d'aimer la religion de son pays ne s'étend pas jusqu'aux dogmes contraires à la bonne morale.* »

Non ideo tamen approbamus eos qui nuper inculcare voluerunt subditos injuste quoad religionem suam vexatos contra principem tyrannice gubernantem insurgere, et armis justitiam sibi debitam petere ac exigere posse. Docemus, e contra, omnis generis mala potius subeunda esse, sicut olim tot millia martyrum maluerunt inter atrocissima supplicia occumbere, quam adversus crudelissimos persecutores fieri rebelles, licet fortitudine et numero ipsis inferiores non fuissent. Hinc merito, non multis abhinc annis, Greg. XVI, indignatione commotus, principia rebellionis a D. de Lamennais stylo eloquentiæ celebrata, in duplici encyclica solemniter profligavit.

Inst. 1°. Tranquillitas publica exigit ut omnis nova religio prohibeatur: ergo supremam auctoritatem exereentes jubere possunt ut subditi religionem patriæ sequantur.

R. Dist. ant. Tranquillitas publica exigit ut nova religio falsa prohibeatur, *transeat*; vera, *nego ant.* Nam veritas religionis præcipuum est bonum hominis et vinculum societatis: impossibile est ergo ut ejus prohibitio ad publicam tranquillitatem sit necessaria.

Inst. 2°. Quælibet nova religio etiam vera violentas inducit mutationes. Ergo, etc.

R. Nego ant. Vera enim religio recte intellecta omnia reprobatur vitia, omnes commendat virtutes, reverentiam erga parentes, submissionem erga principes, aliosque superiores, charitatem erga omnes homines.

Mutationes quidem inducit, sed via persuasionis, ad publicam tranquillitatem conducentes, eam nunquam perturbantes. Ergo, etc.

Obj. 6°. Repugnat homines ideo damnari quia in hac vel in illa nati sunt religione: at si unica religio sit vera, extra quam nulla salus, dicendum est homines ideo damnandos fore, quia, etc. Ergo, etc.

R. Nego min. Omnibus enim sufficientia præbentur auxilia, quibus recte utendo ad veræ religionis notitiam pervenire possunt: non igitur damnabuntur quia in hac vel in illa nati sunt religione.

Præterea, vel in bona fide versantur, vel non: si prius, non damnabuntur propter veræ religionis ignorantiam, quæ in ipsis non est peccatum; secundum ea legis Dei præcepta quæ cognoverunt aut cognoscere potuerunt judicabuntur: si posterius, non repugnat eos veram religionem voluntarie ignorantes ideo damnandos fore.

Adhuc *objicitur* auxilia sufficientia, de quibus modo multis deesse, cum paucissimi a falsis religionibus recedant, ut veræ adhæreant; hoc autem falsum est. *Arguitur* etiam ex infantibus qui gratia baptismatis carent, quia in tali religione nascuntur. Hæc et similia evidenter non veniunt ad rem; ad theologos, qui has difficultates facile solvent, remittimus.

De Intolerantia.

Pseudophilosophi et scriptores qui religionem christianam impugnarunt, maxime contra ejus *intolerantiam*, ut aiebant, insurrexerunt, plurimos, sub eo prætextu, non minus incautos ac infensos ei suscitantes adversarios. Sic etiam nunc multi, falsam charitatem Deo injuriosam, hominibus noxiam, rectaque ratione reprobam prædicantes.

Quamvis in responsis ad difficultates, eos jam referimus, utile judicamus quædam addere de intolerantia.

Duplex distinguenda est intolerantia, juxta doctores, theologica scilicet et civilis, quidquid contrarium dicat Rousseau, *Emile*, t. II, p. 109. Intolerantia *theologica* in eo consistit quod unica religio admittatur ut vera, et cæteræ rejiciantur tanquam falsæ. Hanc intolerantiam unusquisque sapiens admittere debet: omnino enim repugnat duas et a fortiori multas religiones sibi contradictorias esse veras. *Quæ enim participatio justitiæ ad iniquitatem? aut quæ societas lucis ad tenebras? quæ conventio Christi ad Belial?* II, Cor., VI, 14.

Intolerantia civilis locum habet cum homines alios persequuntur et exagitant ob diversam quam profitentur religionem, et præsertim cum principes, suprema auctoritate pollentes, omnes religiones, præter unicam, severitate cohibent, a ditionibus suis repellunt, vel omnes, sine exceptione, indistincte vexationibus opprimunt: porro doctrina quæ tenet unicam religionem esse veram, seu intolerantia theologica, ad hæc non inducit. Vera quippe religio nobis præcipit misericordiam erga cunctos homines errantes: vult ut illos tanquam fratres diligamus, lenitate sermonum, fervores orationis, doctrina veritatis et omnium virtutum exemplis a via erroris, quantum possumus, retrahere tentemus, non vero permittit ut ad credendum eos vi impellamus. Unde S. Aug.: « *Interfécite errores: diligite homines;* » et Du Voisin, Nannetensis episc., *Essai sur la tolérance*, 4e édit., p. 334: « *Si la religion proscribit les erreurs, parce qu'elle est la vérité, elle nous apprend à supporter les errants, parce qu'elle est charité.* »

Qui caput reipublicæ constituitur bono publico invigilare, pacem procurare et conservare tenetur, quantum in se est: si ergo pax publica sibi videatur exigere ut falsas religiones cohibeat, a ditione sua repellat, eas cohibere vel repellere debet; secus, eas existentes tolerare potest. Imo subditis falsas religiones profitentibus potest templa concedere, cætus reli-

giosos permittere, rituum sacrorum exercitia a turbis sua protectione defendere, etc., quia hæc agendi ratio principis non intrinsece, mala. Non enim per se ad errorem inducit, ut patet, sed tantum libertatem errantium in se bonam assecurat.

Notandum tamen 1° principem jus habere non posse veram religionem opprimendi, quia nunquam bono publico erit nociva, et aliunde repugnat existere jus aliquod contra veritatem; 2° religionem falsam jus strictum non habere ut ab auctoritate publica protegatur, quia stricto jure nihil errori debetur; 3° ingens dari discrimen inter tolerantiam et protectionem. Errantes tolerare eosque in exercitio cultus sui ab omni injuria defendere, sæpe licitum et quandoque preceptum est; eos vero in erroribus suis directa protectione adjuvare, nunquam licet.

Omnia igitur bella et dissidia quæ occasione vel sub prætextu religionis orta sunt in mundo, ipsa vero religioni non tribuenda sunt, ut supra jam ostendimus.

COROLLARIUM.

Immortales igitur gratiarum actiones rependere debemus optimo Deo, qui evidentissima veritatis signa nobis misericorditer præstitit, et abundantia donorum, præ multis aliis, nos cumulavit. Caveamus ne ingratos imitemur homines, qui ad verum Dei cultum parum attendentes, curiositate vel potius impietate ducti, anxie quærunt quomodo schismatici, hæretici, infideles, etc., salvi fieri possint, de assecuranda salute propria minime curantes; sollicitudinem nostram in nosmetipsos convertamus et non in æquitatem judiciorum Dei erga alios homines: sufficiat nobis scire ea semper futura esse justissima.

In tractatu *de vera Religione* ostendemus revelationem esse possibilem, ejus existentiam esse factum eo modo inquirendum et probandum quo facta præterita

inquiruntur et probantur: manifestos assignabimus characteres quibus illius existentia certo constare potest: libros Veteris et Novi Testamenti esse authenticos, integros et veros, religionem christianam veram et divinam demonstrabimus.

Deinde, cum aperte pateat omnes Ecclesias christianas, sibi contradicentes, simul veras esse non posse, in Tractatu *de Ecclesia* tradentur regulæ quibus Christi Ecclesia, visibilis, perpetua, extra quam nulla salus, a societatibus pseudochristianis tuto secernatur: hujusmodi regularum seu notarum applicatione facta, clare noscitur Romanam Ecclesiam solam esse veram.

CAPUT SECUNDUM.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA SEIPSUM.

Duplicis generis sunt officia hominis erga seipsum, alia quæ spectant ejus animam, et alia quæ spectant corpus. Hinc in eo capite duo erunt articuli.

ARTICULUS PRIMUS.

DE OFFICIIS HOMINIS QUÆ SPECTANT EJUS ANIMAM.

Pluries jam observavimus duplicem præcipue distingui facultatem in mente humana, nempe intellectum et voluntatem; hinc officia hominis erga animam pertinent ad intellectum vel ad voluntatem: de illis igitur sub duplici hoc respectu paucis verbis disserendum est.

§ I. — De officiis hominis relative ad intellectum.

Intellectus versatur circa verum cognoscendum. Mens certitudinis est capax, sicut ostendimus in Logica, ubi plurimas tradidimus regulas ad verum a falso secernendum: nunc examinandum est an homo hac

facultate uti teneatur, et cui studio præsertim incumbere debeat. Objectum circa quod exerceri potest intellectus humanus, est immensum; omnes scientias et artes complectitur.

Triplicis generis distinguuntur scientiæ, videlicet necessariae, utiles et vanæ.

Illæ scientiæ dicuntur *necessariæ* quarum notitia jure naturali præscribitur, sive omnibus, qualis est cognitio veræ religionis et sanæ moralis, sive aliquibus, ut politica regibus eorumque ministris, jurisprudentia magistratibus, medicina medicis, theologia clericis, etc.

Scientiæ *utiles* eæ sunt quæ nulla ratione præscribuntur, sed quarum acquisitio bona est in se, animum delectat et ad fines laudabiles dirigi potest; tales sunt cognitio linguarum, logica, mathesis, physica, historia naturalis, historia universalis, critica, rhetorica, poesis, denique philosophia et litteratura.

Eæ autem scientiæ dicuntur *vanæ* quæ sunt falsæ aut dubiæ, nullis fundamentis innixæ, intricatæ, mere speculativæ et ad nihil utile conducentes: hujus generis sunt astrologia judiciaria, divinatio, dissertationes de possibilibus, systemata gratuiti suppositionibus fundata, et multæ quæstiones otiosæ in scholis olim famosissimæ.

Artes, a voce græca ἀρτεν, industria, sic dictæ, quædam sunt methodi aliquid secundum determinatas regulas operandi. Dividuntur in liberales seu pulchras, in quibus mens præsertim agit: tales sunt rhetorica, eloquentia, poesis, pictura, scriptura, etc., et in mechanicas, quæ magis pendent ab exercitio corporis quam a facultatibus animi, ut officia lignariorum, cæmentariorum, etc.

Nullum est dubium quin unusquisque teneatur ad discere scientiam sibi necessariam, sive absolute, sive respective, juxta definitiones expositas. Eo ipso tenetur acquirere scientias ad scientiam sibi necessariam prærequisitas, qualis est logica relative ad alias